

„Katona József szelleme dolgozott ott”

AZ ATELIER FELLNER & HELMER ÉS A KECSKEMÉTI SZÍNHÁZ

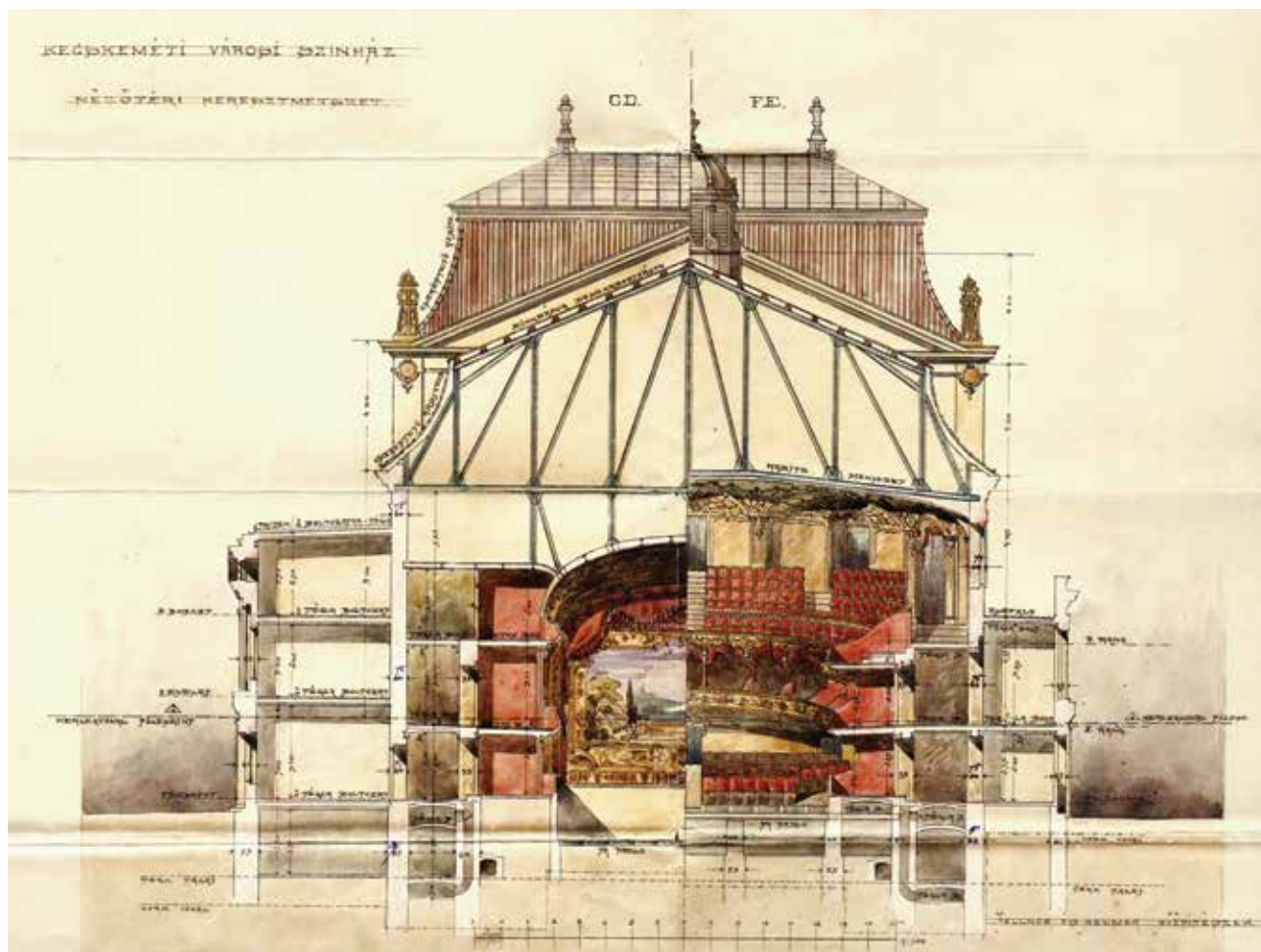

A kecskeméti színház (ma: Katona József Színház), 1909-ben feladott kézzel színezett képeslap

The theatre of Kecskemét (today: Katona József Theatre), tinted postcard mailed in 1909 | Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét

A kiegyezés utáni általános konjunktúra, a millenniumi építési láz, az urbanizációs folyamatok felgyorsulása új városi épülettípusok megjelenését, széles körű elterjedését eredményezte az Osztrák–Magyar Monarchiában. Nem meglepő módon a legtöbb színház is a dualizmus időszakában épült fel Magyarországon. Az 1890-es években Kecskemét már 50 ezer lakosú város volt, s egyben az ország egyik legnagyobb bevételű települése, így joggal merült fel az igény egy állandó színházépületre. A szándékot az 1892. május 13-án tartott közgyűlésen határozatban rögzítették, amit csak 1894. május 18-án követett döntés az építési helyszínről. Bár július végén még pályázat kiírása volt napirenden,

végül a megbízást közvetlenül a bécsi *Atelier Fellner & Helmer* kapta meg. A közízlést is figyelembe vevő, a reprezentációs igényeket megfizethető áron kielégítő stílus, a praktikusság és megbízhatóság, a takarékoság hangsúlyozása, az előirányzott költségvetés szigorú betartása, és egy idő után a referenciaként felmutatható tapasztalat, mind-mind fontos elemei, okai voltak annak, hogy a színházépítésre vállalkozó önkormányzatok számára miért éppen a két színháztervező-specialista volt az első számú opció. Annak ellenére is, hogy a századfordulóhoz közeledve a hazafiság jelszava egyre inkább lényeges szemponttá vált a középületi megbízások esetében.¹

Ferdinand Fellner és Hermann Gottlieb Helmer: Kecskeméti Városi Színház, nézőtéri keresztmetszet
 Ferdinand Fellner and Hermann Gottlieb Helmer: Kecskemét Municipal Theatre, auditorium cross section
 1895 (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét)
 Repró: ifj. Gyergyádesz László

A bécsi születésű (ifj.) Ferdinand Fellner (1847–1916) és az Észak-Németországból (Harburg an der Elbe) származó Hermann Gottlieb Helmer (1849–1919) 1873-ban, Bécsben alapították meg közös építészirodájukat. A szakirodalom összesen 48 általuk tervezett színházról tud Zürich-től Szófiáig, Hamburgtól Odesszáig, melyek többségét Közép-Európában, s azon belül is az egykori Osztrák–Magyar Monarchia határain belül emelték. A Magyar Királyság területén ebből 11 épült, közülük a mai Magyarországon a kecskemétivel együtt csupán négy látható (Somossy Orfeum / Operettszínház, Víg-színház, Budapest; Városi Színház / Nemzeti Színház, Szeged), két színházat (Várszínház, Tata; Népszínház / Nemzeti Színház, Budapest) pedig, sajnos, lebontottak. Fellnerék színházépítési tevékenysége különösen a színháztörténet leghíresebb, több száz halálos áldozattal járó tüzesete után kapott még nagyobb lendületet. A bécsi Ringtheaterben 1881. december 8-án este bekövetkezett katasztrófa hatására számos, tűzvédelmi szempont által inspirált megoldást (pl. a

színpadot a nézőtéri részekről elválasztó vasfüggöny; az építkezés során fa- helyett fémszerkezetek alkalmazása; menekülésre alkalmas folyosók és lépcsőházak kialakítása; az emeletek számának, s ezzel együtt az épület magasságának csökkentése; a gáz helyett elektromos világítás bevezetése) tettek a színházépítői gyakorlatuk részévé, melyeket hosszú pályájuk alatt folyamatosan tovább tökéletesítettek.²

A kecskeméti közgyűlés a színház kivitelezéséhez szükséges terveket és a műléírást 1895. március 16-án fogadta el. Az árlejtéseket (a szakipari munkákra vonatkozó legjobb ajánlatok kiválasztását) és az előmunkálatokat követően szeptember elején kezdték el a színház kivitelezését, és 1896. október 14-én adták át a *Bánk bán* ünnepi előadásával.

A bécsi társulás – néhány század eleji, a szecesszió jegyében fogant kivételtől eltekintve – historizáló, azon belül eleinte neoreneszánsz, később neobarokk stílusban tervezett színházakat. Nem meglepő tehát az építészek által 1895 februárjáig összeállított

műleírás³ erre vonatkozó kijelentése: a „Tervezőket azon igyekezet vezérelte, hogy az épület külseje lehetőleg monumentális jelleggel bírjon. Mint építési stíl a barokk-stíl választatott.” Már a megnyitás évében megjelent, sőt széles körben elterjedt az a vélemény, mely szerint Kecskeméten a Vígyszínház kicsinyített mását építették fel. „A kecskeméti új színház [...] a Vígyszínház mintájára épült, kisebbitett arányokban. Ugyanaz a csinos, formás barokk-épület, ugyanazok a színek, ugyanaz a beosztás, ugyanaz a fény. Ugyanazok az építőművészek építették, mint a Vígyszínházat.”⁴ A pesti épület minta mivoltát azonban egyetlen primer forrás sem támasztja alá. A nagy fokú hasonlóság elsősorban annak köszönhető, hogy a tervezési és a kivitelezési folyamatok lényegében egy időben történtek. Mindenesetre a kecskeméti nevezhetjük talán Fellner és Helmer legjobb arányú színházépületének, melyről így nyilatkozott a nyitó előadáson Gertrudist játszó Jászai Mari: „Sok színházat láttam, sokban játszottam, de higgye meg ez mindnek felette áll. Fellnerék is sok szép alkotással dicsekedhetnek, de ezzel – remekeltek! Abban az épületben minden olyan bájos öszhangban van, hogy az maga inspirálja az embert. Katona József szelleme dolgozott ott, mikor azt a színházat építették. Az egész olyan, mint egy szép zene.”⁵

Katona József mellszobra az előcsarnok oldalsó bejárata fölött
József Katona's bust above the side entrance to the foyer
Fotó: Walter Péter

A kecskeméti színház nézőtere | Auditorium of the Kecskemét theatre
Fotó: Walter Péter

A kecskeméti színház nézőtere és mennyezete | Auditorium and ceiling of the Kecskemét theatre

Fotó: Walter Péter

Ludwig Bohnstedt rigai színháza (ma: Lett Nemzeti Opera, 1860–1863) az előképe annak a Kecskeméten és más Fellner és Helmer által emelt épületekben (pl. Zürich, Wiesbaden, Fürth) is megjelenő megoldásnak, mely szerint a magas, ovális előcsarnokból haránt irányú átjárókon keresztül juthatunk a patkó alakú – esetünkben földszintből, erkélyből és karzatról álló – nézőtérre. A tűzvédelmi szempontoknak megfelelően a körbejárható, szabadonálló épületben a közlekedés hatékony kialakítására, tűzvész esetén a nézők gyors távozásának biztosítására nagy hangsúlyt helyeztek, így ezzel különösen sokat foglalkoztak a műleírásban: *„Míg a színházba a bemenés központosítva történik, addig a színház kiürítése, illetve a közönség távozása a 3 főcsoport szerint a színház 3 oldalán decentralizálva eszközöltetik.”* Hasonlóképpen a tűzvédelem motiválta az épületben használt anyagok és szerkezetek többségét is. *„Az egész épület tömören épül, az összes falak téglából, az összes mennyezetek, vagy vastartók közötti lapos téglaboltozatokkal, vagy beton mennyezetekkel készülnek. A nézőtér a színpadi traktustól egy megfelelő tűzfalal van elválasztva...”*

A Vígszínház homlokzatán is alkalmazott, a koronázó timpanonba belevágó nagy ív „egyemeletes”, kupola nélküli, oszlopok helyett pilaszterekkel megoldott változata határozza meg a kecskeméti színház főhomlokzatát, az ovális előcsarnokot magában foglaló főrizalitot. A főbejárat feletti timpanonban Kecskemét cementöntvényből készült, kartusban megjelenített, bőségszaruval, trófeamotívummal kísért címere látható. Az előcsarnok két oldalsó bejárata fölött, áttört, gazdag plasztikus dísszel keretelt, ovális fülkében Katona József és Kisfaludy Károly mellszobrát találjuk, melyeket a város által eljuttatott megfelelő arcképek nyomán a munkát elvállaló bécsi *Fischer, Haselsteiner & Bock Bildhauer-Consortium* készítette. Felül, a főrizalitot lezáró timpanon két széle mögött, posztamensre helyezve puttók láthatóak, kezeikben görög színházi maszkkal, babérkoszorúval, könyvvel, harsonával. Szintúgy az épület funkciójára utaló plasztikus díszeket találunk a vakolatarchitektúrával élénkített, tagolt oldalhomlokzatok nyíláskeretelesein, melyek közül a leggazdagabb kiképzésűeket az oldalsó bejárat felett elhelyezett nagy méretű ablakok szemöldökívein

Részlet a páholysorról | Detail of the boxes

Fotó: Walter Péter

láthatjuk. A színház előkelő megjelenését a gazdag díszműbádogos apparátussal (változatos formájú tetőablakok, díszvázák, edények, fáklyák és csúcsdíszek) ellátott, festőien megmozgatott tömegű manzárdtető is nagymértékben fokozza.

„Az épület belsejében hasonlóképpen a vidám barokk stíl választatott, mint az egyedüli stíl, mely mellett a színházak belsejének kevés költséggel is díszes, vidám és otthonos díszítés adható. Míg az előcsarnok és a páholylépcsők világos színezést nyernek s a szín-átmenet a márvány lépcsőkön éretik el. A nézőtér architektúrája fehér és aranyszínű vörös háttérrel a szövet falakon és a drapperiákon. A foyér-k architektúrája fehér élénk szövet falakkal és drapperiákkal.” Az építészek műleírását számszerű adatokkal kiegészítve, eredetileg 6 földszinti, 23 első emeleti, 10 második emeleti páholy volt, s összesen 900 néző számára volt 621 ülő- és 279 állóhely, ezt már az átadás után egy évvel módosították azzal, hogy a második emeleten csak a két prosceniumpáholyt hagyták meg, míg a többiekből újabb karzati ülőhelyeket alakítottak ki. A páholyok és a karzat „vasvázás enyves gypsből” készült mellvédjén az épület külsejéhez

Részlet az oldalhomlokzatról | Detail of the side facade

Fotó: Walter Péter

A színház előcsarnoka | The foyer of the theatre

Fotó: Walter Péter

Aranyozott gipszputtók a nézőtér mennyezetéről

Gilded plaster putti from the auditorium ceiling

Fotó: Walter Péter

hasonlóan karakteres kifejezésű fejekkel, maszkokkal találkozhatunk az ornamentális díszeken túl, ezúttal aranyozott stukkó formájában. A színházépületekkel kapcsolatos elvárásokat, s a korabeli közízlést jól tükrözi a *Kecskeméti Lapok* 1896. május 31-én megjelent beszámolója arról, hogy a „színház belsejének festetéséhez is hozzáfogott már a vállalkozó; ugyanaz, a ki a budapesti vígszínház festési munkáit is eszközölte. Az illető vállalkozó úgy nyilatkozott, hogy a mi színházunk szebb lesz a vígszínháznál, mert itt több a gipszdíszítés”.⁶ A lap szerzője július 26-án hasonló szellemben lelkesedett a befejezés előtt álló belső díszítésért: „A színház mennyezete valami remek alkotás, szép nő alakjaival s arannyal csinosan díszített ékítményeivel vetélkedik bármely pesti színház mennyezetével.”⁷

Ifj. GYERGYÁDESZ László

művészettörténész

1. Lásd pl.: „Mily készségesen vetik magukat Fellner és Hellmer karjaiba még a legmokrább magyar városok is, erre érdekes példa az alföldi »hirös város Köcskemét«.” Pártos Gyula: „Hazafiság a nemzetiségnek” – Színházépítészetünk és a millennium. *Pesti Napló*, 1895. január 24.
2. Az építészpáros tevékenységéről lásd pl.: *Fellner & Helmer. Die Architekten der Illusion. Theaterbau und Bühnenbild in Europa. Anlässlich des Jubiläums „100 Jahre Grazer Oper“*. Redaktion: Iskra Buschek, Johanna Flitsch, Tina Lipsky, Stadtmuseum, Graz, 1999; Fellner László – Merényi László – Rudnyánszky Pál: *Fellner Ferdinánd – egy színházépítő a millenniumi Magyarországon*. ÉTK Kiadó, Budapest, 2004; ifj. Gyergyádesz László:

A kecskeméti színház építéstörténete. In: *Kecskeméti Katona József Színház*. Szerk. dr. Lovas Dániel. Gong Könyvkiadó, Kecskemét, 2018, 14–47. /A kecskeméti főtér történelmi épületei 4./; Hans-Christoph Hoffmann: *Die Theaterbauten von Fellner und Helmer*. Prestel, München, 1966.
3. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét.
4. A kecskeméti új színház megnyitása. *Budapesti Hírlap*, 1896. október 15.
5. Nikoló: Beszélgetés Jászay Marival. *Kecskeméti Lapok*, 1896. október 25.
6. *Kecskeméti Lapok*, 1896. május 31. (rövidhír).
7. *Kecskeméti Lapok*, 1896. július 26. (rövidhír).

A szöveg a *Hírös História*k 2018. őszi–téli számában a 12–20. oldalon megjelent, A Katona József Színház építéstörténete című tanulmány átdolgozott, rövidített változata.